

farklılıklar tesbit edilmiştir. Nâyi Osman Dede'ye göre on iki aslı makam, yirmi dört şube ve kırk dört terkip vardır. Daha sonra sesler, aralıklar ve perdeler konusunda bilgi verilmiştir. Müsikiye dair bir mesnevi hikâyesiyle sona eren eser Fares Hariri ve Onur Akdoğan tarafından yayımlanmıştır (*Nâyi Osman Dede ve Rabt-ı Tabirât-ı Müsiki*, İzmir 1992). 2. *Nota-i Türkî*. Osman Dede'nin kendi bulduğu nota sistemiyle yazdığı altmış beş peşrevle birkaç semâinin notalarını içeren 100 yapraklık bir defterdir. *Kitâb-ı Edvâr* diye de anılan defterin ilk yaprağında Osman Dede'nin "Derviş Osman el-Mevlevî" şeklindeki imzası yer almaktadır. Yenikapı Mevlevîhânesi'nde iki nüshası bulunduğu söylenen bu defterlerden biri mevlevîhânedeki çıkan yangında kaybolmuş, kurtarılan diğer nüshası Rauf Yektâ Bey'in eline geçmiş, ondan torunu Yavuz Yektâ'ya intikal etmiştir. Nota yazımında Türk müsikisinin temel ses sistemindeki perdeler için otuz üç harf kullanılan Osman Dede'nin nota sisteminin Kantemiroğlu'nun düzenlediği notaya benzediği kaydedilmektedir. Bu sistemin özellikleri Eugenia Popescu-Judets tarafından tanıtılmış ve defterde notaları yer alan eserlerin adları verilmiştir (*Türk Musikî Kültürünün Anlamları*, s. 38-39). 3. *Ravzatü'l-i'câz fi'-mu'cizâti'l-müm-tâz*. 1170 beyitten oluşan mesnevi tarzındaki eserde peygamberlerin mucizeleri anlatılmaktadır. Eser üzerinde Müjgân Çakır tarafından bir doktora tezi hazırlanmıştır (bk. bibl.). Bunun dışında Osman Dede'nin tezkirelerde beş gazeliyle, bir kıtası yer almaktadır; bu şiirleri Müjgân Çakır yayımlamıştır (*İlmî Araştırmalar*, sy. 8 [1999], s. 311-313). Osman Dede'nin ayrıca *Zübde-i Makâlât-ı Şems* adlı bir çalışmasının bulunduğu kaydedilmektedir (*Osmanlı Müellifleri*, II, 270).

BİBLİYOGRAFYA :

Safâî, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2549, vr. 311^a-312^a; Sâkıb Dede, *Sefîne*, II, 229-231; Sâlim, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ* (haz. Adnan İnce), Ankara 2005, s. 636-638; Suyolcuzâde, *Devhatü'l-küttâb*, s. 132; Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1375, vr. 27^b; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 297-298; Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye* (haz. İlhan Genç), Ankara 2000, s. 498-501; Sahih Ahmed Dede, *Mecmûâtü't-Tevârihi'l-Mevleviyye*, Süleymaniye Ktp., Yazma Başlıklar, nr. 1462, vr. 80^b; Fatîm, *Tezkire*, s. 296; Hüseyin Vassâf, *Sefîne* (haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz), İstanbul 2006, IV, 72-73; V, 175-177; Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul 1309, s. 234-235; Mehmed Tefik [Mesnevihan], *Mecmûa-i Terâcim*, İÜ Ktp., TY, nr. 192, vr. 82^b, 83^b; *Osmanlı Müellifleri*, II, 270; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942, I, 151-156, 308-317; Subhi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul, ts., III, 102-

143; Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, Ankara 1987, s. 173-175; a.mlf., "Nâyi Osman Dede ve Mi'râciyesi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, Konya 1981, s. 1-16; E. Popescu-Judetz, *Türk Musikî Kültürünün Anlamları* (trc. Bülent Aksoy), İstanbul 1998, s. 37-42; Müjgân Çakır, *Nâyi Osman Dede: Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Ravzatü'l-i'câz fi'-mu'cizâti'l-müm-tâz*' (doktora tezi, 1998), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; a.mlf., "Kutbu'n-Nâyi Osman Dede'nin Şiirleri", *İlmî Araştırmalar*, sy. 8, İstanbul 1999, s. 307-313; Cemâleddin Server Revnakoğlu, "Kutb-ı Nâyi Şeyh Osman Dede ve Mi'râciyesi", *Yeni Tarih Dünyası*, II/15, İstanbul 1954, s. 615; Orhan Nasuhioğlu, "Dinî Müsikimizin Bir Şaheseri Mi'râciyye", *MM*, sy. 292 (1974), s. 4-7; Öztuna, *BTMA*, II, 169-170.

ŞÜLEYMAN ERGUNER

OSMAN DEDE EFENDİ, Musullu

(1840-1920)

Bestekâr ve hânende.

Musul'da doğdu. Musullu ve Musullu Âmâ Osman Dede olarak tanınır. Çocukluğunda üvey annesi tarafından gözleri kör edildi. Küçük yaşta hıfzını tamamladı, bu sebeple Hâfız Osman diye de anıldı. Daha sonra geçimini sağlamak ümidiyle İstanbul'a gitti. Müsikiye olan kabiliyeti onun tekke ortamıyla tanışmasına vesile oldu. Bu arada Mevlevîliğe intisap etti ve çilesini tamamlayıp dedeliğe yükseldi. Bu yıllarda Zekâi Dede, Bolâhenk Nûri Bey ve Bahariye Mevlevîhânesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede'den dinî ve din dışı müsikiyi meşketti. Ayrıca Âmâ Ali Bey'den kanun dersi alarak kısa zamanda ileri bir seviyeye ulaştı. Müsiki nazariyatını Muallim Kâzım Bey'den (Uz) öğrendi. Bir dönem Çemberlitaş'ta kitapçı dükkânı açarak ticaretle meşgul oldu. Dükkânının tanınmış müsikîşinasların buluşup sohbet ettikleri bir mekân haline geldiği kaydedilir. Hayatının son yıllarında Bağdat Mevlevîhânesi postnişinliğine tayin edilen Osman Dede Efendi bu görevi sürdürürken 1920'de yolda geçirdiği bir kaza sonucunda hayatını kaybetti. Bazı kaynaklarda ölüm tarihi 1918 olarak verilmektedir.

Osman Dede Efendi hânende, âyinhan, mevlidhan ve duahan olarak tanınmıştır. Aslen Arap olduğu halde Türkçe'yi güzel konuştuğu, tiz bir sese sahip olduğu, Mevlevî müsikisini iyi bildiği, Mevlevî mukabelelerine âyinhan olarak katıldığı, pestlerden başlayıp tize doğru yükselen bir üslûpla Kur'ân-ı Kerîm tilâvet ettiği, zaman zaman camilerde hutbe okuduğu belirtilmektedir. Osman Dede ramazan aylarında Şehzadebaşı'ndaki Fevziye Kiraathanesi'nde Kemânî Memduh Efendi, Kanûnî Şem-

si Bey, Kanûnî Âmâ Ali Bey ve hânende Karabaş gibi sanatçılarla küme fasılları yapmış, Kaşyarık Hüsâmeddin Bey, Hâfız Şevki Bey, Hâfız Osman Efendi, Hoca Ziyâ Bey ve Tanbûrî Cemil Bey gibi dönemin üstatlarıyla birlikte devlet ricâli ve zenginlerin konaklarındaki müsikî toplantılarına hânende, Şeyhülislâm Pîrizâde Molla Mehmed Sâhib Efendi'nin konağındaki fasıllara kanunî olarak katılmıştır. Onun çok hassas bir kulağa sahip olduğu, dinlediği sesleri bir defada eksiksiz öğrendiği, tanıştığı kişileri asla unutmadığı ve herkesle kolayca dostluk kurduğu bildirilmektedir. İbnülemin Mahmud Kemal 1917 yılında Bağdat'ta bir tesadüf sonucu onunla karşılaştığını, hiç konuşmadan elini öptüğünü, bir süre elini tuttuktan sonra kendisini tanıdığını nakleder.

Şiirle de meşgul olan Osman Dede çok sayıda na't yazmış, ebcedle tarih düşürmede hayli ustalık kazanmıştır. Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Abdülbâki Efendi'nin (Baykara) misafiri iken dergâhın hareminden bir kişinin gelerek o sıralarda şeyhin oğlunun doğduğunu bildirmesi üzerine o anda yirmi beş-otuz mısralık bir tarih manzumesini irticâlen okuduğu anlatılır (Özalp, II, 32). Günümüze çoğu dinî olmak üzere yirmi civarında eseri ulaşmıştır. Bunlardan hüseyinî peşrev, hüseyinî Mevlevî âyini (sadece birinci selâmı elimizdedir), hüzzam makamında ağır aksak usulündeki, "Neş'e-yâb-ı lutfun olsun bu serî şürîdemiz" mısrayla hüzzam ve "Feryâd ki feryâdımâ imdâd edecek yok" mısrayla başlayan nihâvend şarkılarıyla, "Eyâ sen sanma kim senden bu güftârı dehân söyler" mısrayla başlayan bayatî-araban ilâhisi en meşhurlarındandır (eserlerinin listesi için bk. Aksüt, s. 263-264; *BTMA*, II, 171).

Osman Dede Efendi bazı kaynaklarda Hâfız Şaşı Osman ile karıştırılmaktadır. Ayrıca Arapça bir ansiklopedide Osman el-Mevsilî maddesine konu olan kişiyle aralarında bazı benzerlikler bulunmakla bir-



Musullu
Osman Dede
Efendi

likte bu kişinin Osman Dede Efendi olma-
dığı anlaşılmaktadır. Sadece maddenin gi-
rişine konulan resimdeki kişi Osman De-
de Efendi'dir (Hamîd Mecîd Hedo, I, 355-
356).

BİBLİYOGRAFYA :

Nâmuk Kemâl'in Husûsî Mektupları (haz. Fev-
ziye Abdullah Tansel), Ankara 1986, VI, 683-684;
Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*,
İstanbul 1943, II, 494, 634, 677-678, 753, 760,
768, 780-781; Ali Rıza Sağman, *Mevlid Nasıl Oku-
nur? ve Mevlidhanlar*, İstanbul 1951, s. 216; İb-
nülemin, *Hoş Sadâ*, s. 187-188; Mustafa Rona,
20. Yüzyıl Türk Musikisi, İstanbul 1970, s. 13-
14; Sadun Aksüt, *Türk Musikisinin 100 Bestekâ-
rı*, İstanbul 1993, s. 262-264; Özalp, *Türk Mü-
sikisi Tarihi*, II, 31-32; Hamîd Mecîd Hedo, "Os-
mân el-Mevşîlî", *Mevsû'atü Beyti'l-hikme li-
a'lâmi'l-'Arab*, Bağdad 1420/2000, I, 355-356;
A. Masala, "Due musicisti arabi alla corte otto-
mana 'Aziz Efendi (1842-1895) e Osmân Dede
Efendi (1840-1918)", *İslâm. Stroia e Civiltà*, VII/
3, Roma 1984, s. 111-112; Yılmaz Öztuna, "Os-
man Dede Efendi", *TA*, XXVI, 79; a.mlf., *BTMA*,
II, 170-171.



HASAN AKSOY

OSMAN DİKNE

(ö. 1926)

Sudan'da
Mehdî hareketi emîrlerinden.

Doğum tarihi ve ailesinin kimliği konu-
sunda çeşitli rivayetler vardır. Bazı kaynak-
lara göre 1836'da Osmanlı Devleti'nin Ha-
beş eyaletinin idarî merkezi olan Sevâkin'-
de doğmuştur. Ayrıca Fransa'nın Rouen
şehrinde bir Fransız ailenin çocuğu olarak
dünyaya geldiği, asıl adının Georges Nis-
bet olduğu ve müslüman olan üvey baba-
sının onu önce Kahire'deki askerî okulda
okuttuğu, ardından Sevâkin adasına yerleş-
tiği de belirtilir. Osmanlı arşiv belgelerinde
ise onun Mağrib asıllı veya Mekke'li bir tüc-
car olduğu gibi farklı kayıtlar vardır. Kendi-
sinin ise ailesinin aslen Diyarbakirli oldu-
ğunu ve Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fet-
hettiği zaman Sevâkin'e gelip yerleştiğini,
bu bölgedeki Hedendeve kabilesiyle yap-
tıkları evlilikler neticesinde onlarla karıştı-
ğını söylediği nakledilir. Sudan'da XIX. yüz-
yılında önemli görevlerde bulunan Mısırlı
devlet adamı İbrâhim Fevzi Paşa da onu
Türk asıllı olarak belirtir. Dikne lakabı ise
bir görüşe göre Diknât kabilesi ile evlilik
yoluyla akrabalık kurmasına dayanır.

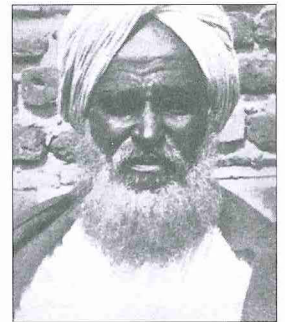
Doğu Sudan'daki halk arasında yaygın
olan Şâzeliyye tarikatının Meczûbiyye ko-
luna intisap eden Osman Dikne, yaşadığı
bölgenin dinî önderlerinden ve bu kolun
postnişini Şeyh Tâhir el-Meczûb'dan fıkıh

dersleri aldı. Kısa sürede dinî kişiliğiyle
çevresinde saygı duyulan bir kişi haline
geldi. Sevâkin, Tûker ve Keselâ'nın bulun-
duğu Etbere ile Kızıldeniz arasındaki böl-
geyi çok iyi bildiği ve bölgedeki gelişme-
leri takip ettiği anlaşılan Osman Dikne bir
dönem Osmanlı Mısır idaresi tarafından
memur tayin edildi, kendisine "bey" laka-
bı dahi verildi. Sevâkin'de mülk sahibi ol-
du ve Mısır ile ticarî ilişkiler kurdu. Sevâ-
kin ile Hicaz ve Mısır arasında başta pa-
muk olmak üzere devekuşu tüyü alım sa-
tımını yanında köle ticaretiyle de uğraştı.
Hatta o dönemde kesin olarak yasaklanan
bu ticareti devam ettirmesi yüzünden İn-
gilizler'in baskısı sonucu bir müddet Os-
manlı Mısır idaresi tarafından tutuklandı.
Bu sebeple hem Mısır hidivliğine hem de
onlar üzerinde büyük nüfuz sahibi olan İn-
gilizler'e karşı nefret duyguları besleme-
ye başladı. 1877'de Dârûr'a gitti, orada
bazı sıkıntılarla karşılaştı ve kaçmak zo-
runda kaldı. 1882 yılında Urâbî Paşa'nın
Mısır'da başlattığı isyan hareketine iştirak
etti, ardından Sevâkin'e döndü. Kendisini
mehdî ilân eden Muhammed Ahmed el-
Mehdî ile yakınlık kurdu. Mehdî tarafın-
dan Doğu Sudan'da Arap soylulardan tec-
rit edilmiş bir konumda yaşayan Bece ka-
bilerine emîr tayin edildi. Mehdînin ci-
had davetini bölgedeki taraftarlarına ile-
terek etrafında pek çok adam topladı ve
İngiliz-Mısır yönetimine karşı mücadele
edecek şekilde teşkilâtlandırdı.

Osman Dikne bu faaliyetleri sırasında
Tûker ile Kızıldeniz tepelerinin en önemli
yerleşim yeri Sinkât'ı ablukaya alarak bu-
raya erzak ve mühimmat geçişini engel-
ledi ve ardından Sevâkin kışla kumanda-
nı Mehmed Tefvik Bey'in idaresindeki 100
kadar askere saldırdı. Sudan'ın idarî mer-
kezi Hartum ile Sevâkin arasındaki telgraf
hattını keserek haberleşmeyi engelledi.
5 Ağustos 1883'te İngiliz-Mısır ordusuna
500-600 adamıyla saldırdı. Karşı tarafa
önemli ölçüde zayıat verdirdi, bu arada
kendisi de ciddi bir şekilde yaralandı. 11
Eylül'de Kubâb'da 500 kişilik Mısır birli-
ğine karşı çarpıştı. Girişilen iki saldırıda İn-
giliz-Mısır ordusundaki askerlerin tama-
mı yok edildi. 15 Ekim'de Ebint'te 200 Mı-
sır askeri ile içlerinde İngiltere'nin Sevâ-
kin konsolosu Moncrieff'in de bulunduğu
diğer sivilleri katletti. 5 Kasım'da Kızıl-
deniz sahilindeki savaşa 250 adamı katıldı
ve Doğu Sudan kumandanı Mahmud Pa-
şa Tâhir komutasındaki 400 Mısır askerini
tamamen yok etti. Temeynâb'da 2 Aralık
1883'te 1100 kişilik Mısır birliğini de aynı
âkıbete uğrattı.

Mehdî'nin Doğu Sudan emîri olarak cep-
heden cepheye koştı. Acımasızlığı ve bir-
biri ardınca kazandığı başarılarla ün ka-
zandı. Mehdî hareketinin önde gelen emî-
ri oldu. 4 Şubat 1884'te Kızıldeniz sahili-
ne yönelik ikinci saldırısına 3000 adamıyla
katıldı. Tamamına yakını Mısırlı askerler-
den oluşan ve başında Valentine Baker Pa-
şa'nın bulunduğu 6000 kişilik İngiliz ordu-
suna büyük zayıat verdirdi. 8 Şubat'taki
Ûkâk saldırısında yine başarılı oldu. Üç gün
sonra Doğu Sudan'da önemli bir yerleşim
yeri olan Keselâ üzerine yürüdü ve bura-
da 4500 adamından sadece 100'ünü kay-
bederken karşı taraftaki 1500 askerden
1100'ünü yok etti. 29 Şubat 1884'te Kızıl-
deniz sahilinde İngiltere'den gönderilen
General Graham kumandasındaki 24.000
askerden oluşan büyük bir İngiliz birliğine
önemli ölçüde zayıat verdirdi. Teemmây'-
daki son büyük saldırısında da yine Gra-
ham kumandasındaki İngiliz birliklerini
bozdu (12 Mart 1884).

Mehdî Muhammed Ahmed'in 22 Hazi-
ran 1885'te ölümü ve yerine Abdullah b.
Muhammed et-Teâyîşî'nin geçmesinden
sonra Osman Dikne'nin taraftarları artık
eskisi gibi mücadeleyi sürdürmediler. 8
Nisan 1888'de Nil ile Etbere nehrinin bir-
leştiği yerde yapılan savaşta İngiliz ku-
mandan Herbert Kitchener'in (Lord Kit-
chener) birliklerine karşı savaşan Mahmûd
Ahmed ve Osman Dikne'nin güçleri üs-
tünlük sağlayamadı ve bozguna uğradı.
1888 yılı Aralık ayında General Grinfell'in
birlikleri karşısında da epeyce güç kaybe-
dildi. Osman Dikne bu savaşta bir kolunu
kaybetti. 8 Nisan 1898'deki savaşta Kit-
chener karşısında ağır bir yenilgiye uğradı,
zorlukla kaçabildi. 1899 yılı Kasım ayında
Kordofan'ın güneyinde yapılan ve Mehdî
hareketinin önde gelenlerinin tamamının
öldürüldüğü savaşın ardından 19 Ocak
1900'de yakalandı. Sudan-Mısır sınırında-
ki Vâdihalfâ'da çok sıkı göz hapsinde tu-
tuldular. 1926 yılında burada öldü. Kabri da-
ha sonra bu bölgede kurulan Nâsir Barajı
sebebiyle kaldırılıp Mehdî hareketi önce-



Osman Dikne